

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การทำความคิดหรือที่นิยมเรียกว่า การสร้างบารมีของคนเรานั้น ย่อมจะมีปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ มาขัดขวางปิดกั้น สิ่งที่มาขัดขวางหรือเป็นอุปสรรคต่อการทำความคิด หรือการสร้างบารมีมิให้สำเร็จนั้น ในทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า “มาร” ซึ่งเป็นสิ่งที่จะคอยติดตามรบกวนผูกมัดรั้งคร่อมบังจิตของบุคคล ให้ตกอยู่ภายใต้อำนาจของตน คอยหาโอกาสขัดขวาง ตั้ครอนล้างผลาญ ให้บุคคลคลาดเคลื่อนปราศจากคุณงามความดี และผลคือที่หมายอันประเสริฐหรือประสบกับความหายนะทั้งหลาย

มารปรากฏขึ้นได้ใน ๒ ลักษณะ คือ ลักษณะที่เป็นรูปธรรมซึ่งอาจมาในรูปของสัตว์บุคคลที่พึงมองเห็นหรือกำหนดหมายรู้ได้ด้วยรูปร่าง ลักษณะ กิริยาอาการ ทำทางได้อย่างหนึ่ง และลักษณะที่เป็นนามธรรมที่ไม่สามารถมองเห็น หรือกำหนดหมายรู้ได้ด้วยตัวตน รูปร่าง ลักษณะ กิริยาทำทาง เป็นเจตสิกฝ่ายอกุศลธรรมที่แอบแฝงอาศัยจิตเกิดขึ้นเรียกโดยชื่อว่า “กิเลส (กิเลสมาร)” อันเป็นต้นมูลแห่งอกุศลทั้งหลายมี ราคะ โทสะ โมหะ เป็นต้น

พระพุทธศาสนาจัดแบ่งมารออกเป็น ๕ ประเภท คือ ชันธมาร กิเลสมาร อภิสังขารมาร มัจจุมาร และเทวปุตตมาร^๑ ซึ่งมารแต่ละประเภทล้วนเป็นเหตุทำให้บุคคลข้องติด หลงใหลประมาทมัวเมา เพติดเพลิด หลงเข้าใจผิดคิดว่าสิ่งเหล่านี้เป็นสุขที่ยั่งยืน เทียงแท้ หาสุขอื่นที่ยิ่งกว่านี้ไม่มี ทำให้ขาดสติปัญญาที่จะคิดค้นหาวิธีที่จะเปลี่ยนตนออกจากอำนาจของมาร จำต้องเวียนเกิดเวียนตายอยู่ในวัฏสงสารอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

เมื่อองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อครั้งยังเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ พระองค์ครองฌราวาสวัสัย เป็นผู้เฝ้าคุ้มพร้อมด้วยกามคุณทั้ง ๕ ประการ ทรงมีมหาปราสาททั้ง ๓ หลังเป็นที่เสด็จประทับในแต่ละฤดู คือ (๑) ปราสาทที่จะเสด็จประทับอยู่ในฤดูหนาวมีพื้น ๙ ชั้น มีช่องหน้าต่างประตูปันปิดสนิทอันปราศจากลม ภายในฝ้าเพดานขจิตบรรจงด้วยรัตนเงินและทองอันสุกสกาวพราวแสงรุ่งเรืองสว่างเจิดจ้า มีพุ่มพวงดอกไม้ห้อยย้อย สักกลิ่นหอมฟุ้งจรจายไปทั่วเตียงตั้งบัลลังก์น้อยใหญ่ ก็ปูลาดด้วยผ้ารัตนกัมพลอันละเอียดอ่อนนุ่ม พื้นผนังแห่งปราสาทเขียน

^๑จุ.เถร.อ. (ไทย) ๕๓/๑๐๖.

ลวดลาย ด้วยพระอาทิตย์กำลังอุทัยเหนือแมกไม้และภูเขา (๒) ปราสาทที่จะเสด็จประทับในฤดูร้อนมีพื้น ๕ ชั้นอันกว้างขวาง ฝาก็มีไม้สักฉลุลาย มีช่องเปิดไว้ให้เป็นที่ลมพัดผ่านเข้าออกได้สะดวก มีประตูหน้าต่างที่กว้างใหญ่ พื้นเพดานเคียนรายไปด้วยเดือนดาว มีพวงดอกไม้้น้อยใหญ่แขวนไว้เป็นปราการ เครื่องลาดตกแต่งงดงามตระการตา ตั้งอ่างเงิน ทอง แก้วมณี แก้วไพฑูรย์ แก้วประพาฬ แก้วมุกดาอันเต็มด้วยน้ำอันลอยด้วยดอกไม้ ๕ ประการ ที่พื้นฝาและเสาเขียนเป็นรูปแม่น้ำ สระน้อยใหญ่อันมากมายด้วยหมู่มัจฉานานาชนิด ที่พื้นเบื้องต่ำทั้งสี่ทิศแห่งปราสาทนั้น มีสระโบกขรณีทั้ง ๔ สระ มีทาลงทรงสนาน สระนั้นเต็มด้วยดอกกุบลเหล่าต่างๆ บานสะพรั่งส่งกลิ่นหอมตลบอบอวลไปทั่วท้องน้ำ (๓) ปราสาทเป็นที่เสด็จประทับในฤดูฝนมีพื้น ๗ ชั้นพื้นพอเหมาะไม่กว้างไม่แคบนัก ฝาประตูและหน้าต่างก็เป็นสองอย่างทั้งมิดชิดและมีช่องลมสำหรับเป็นที่ร้อนก็มี เป็นที่เย็นก็มี ปราสาททั้ง ๓ หลังมีความสูงเท่าเทียมประมาณกัน มีสตรีนางสนมผู้อุดมด้วยรูปสรีระโฉมทั้งหน้าตาผิวพรรณวรรณะ รูปร่างไม่สูงนัก ไม่ตํานัก ไม่อ้วนนัก ไม่ผอมนัก ล้วนประดับตกแต่งเรือนร่างด้วยสุภาพรณ์ทรงสรีระรูปอันงดงามดุจดั่งนางเทพอัปสรกัญญามาคอยแวดล้อมรายล้อม ขบกล่อมประโคมด้วยเสียงร้องและเสียงดนตรี อันไพเราะเสนาะโสตอยู่อย่างนั้น ตลอดทั้งกลางวันและกลางคืน ทรงเสวยแต่โภชนาหารอันประณีต กอปรด้วยรสเลิศสุดแต่จะปรารถนา ทรงสถิตบรรทมอยู่เหนือเตียงตั้งอันปูลาดด้วยกุษาอ่อนนุ่ม มิได้ลงจากปราสาทเลยตลอด ๔ เดือน^๒ สิ่งต่างๆที่พระองค์ทรงประทับอยู่นั้น ล้วนแต่ต้องตกอยู่และเป็นไปด้วยอำนาจและวิสัยแห่งมาร ที่คอยจ้องหาโอกาสเล่นงานพระองค์ใค้อยู่เป็นนิจ

ตลอดเวลาที่เจ้าชายสิทธัตถะ เสวยสุขอยู่ในพระราชวังอย่างนั้น เหมือนจะเป็นการปิดกั้น ไม่ให้พระองค์ได้พบเห็นความจริงแห่งชีวิต ทำให้พระองค์มีความสนพระทัยอยากที่จะออกไปแสวงหาความสุขอันมีอยู่อีกฟากหนึ่ง ซึ่งเมื่อพระองค์ได้ทอดพระเนตรเห็นมัจจุรคือความตาย อันเกิดขึ้นเฉพาะหน้าจึงได้ความสังเวชสลดพระทัย จึงได้เกิดความคิดที่จะหาวิธีทำให้พระองค์ไม่ต้องตกอยู่ภายใต้อำนาจและวิสัยของมัจจุร โดยได้ทรงทอดพระเนตรเห็นสมณะผู้สงบว่าน่าจะเป็นหนทางที่จะหลุดพ้นจากมัจจุรได้ จึงตัดสินใจพระทัยอย่างแน่วแน่ว่าในอันที่จะออกบวชขณะที่กำลังจะเสด็จออกจากพระราชวังที่ประทับ ก็ถูกพระยามารเข้ามาห้ามปราม

ขณะนั้น พระยาสวตศิमारิราช มารผู้มีจิตบาปเห็นพระโพธิสัตว์เสด็จออกจากพระนคร จึงดำริว่า พระสิทธัตถะราชกุมารปรารถนาจะหนีออกจากวิสัยแห่งอาตมา ผิดจะนั้น ควรอาตมาจะกระทำมนันตรายอย่าให้พ้นวิสัยแห่งอาตมาได้ และพระยาสวตศิमारิก็เหาะ

^๒ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๑๑/๒๔๘.

มาลอยประดิษฐานอยู่บนอากาศ กระทำอาการดูประหลาดน่าจะเป็นประโยชน์ จึงยกหัตถ์ขึ้นร้องห้ามโดยสารพระคาถาอรรธาธิบายว่า

ข้าแต่ท่านผู้นิรทุกข์ผู้เจริญ ท่านอย่าออกไปในวันที่ ๗ นับแต่วันนี้ไปจักรรัตนจักปรากฏแก่ท่าน ท่านจักครอบครองราชสมบัติแห่งทวีปใหญ่ทั้ง ๔ มีทวีปน้อยสองพันเป็นบริวาร ข้าแต่ท่านผู้นิรทุกข์ ท่านจงกลับเสียเถิด^๖

พระโพธิสัตว์ จึงตรัสถามว่า ‘ท่านเป็นใคร’ มารตอบว่า ‘เราเป็นวสวัตติมาร’ พระโพธิสัตว์ตรัสว่า ‘ดูก่อนมาร เราว่าจักรรัตนจักปรากฏแก่เรา เราไม่มีความต้องการราชสมบัติ เราจักเป็นพระพุทธเจ้า ทำหมั่นโลกธาตุให้บันลือ’ มารกล่าวว่าจำเดิมแต่บัดนี้ไปในเวลาท่านคิดถึงกามวิตก พยาบาทวิตก หรือวิหิงสาวิตกก็ตาม เราจักรู้ดังนี้คอยหาช่องติดตามไปเหมือนเงาฉะนั้น^๗

ครั้งเสด็จออกบวชแล้ว ในช่วงเวลาที่ใกล้จะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าคือในขณะนั่งบำเพ็ญเพียรภาวนาอยู่ใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ บริเวณริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชราของวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ช่วงเวลาพลบค่ำ ก็ปรากฏว่ามีพระยามาร เหล่าพลมาร เสนามาร และธิดามารเข้ามาขัดขวาง

สิทธิศตกุมารต้องการจะล่วงพ้นอำนาจของเรา บัดนี้เราจักไม่ให้สิทธิศตกุมารนั้นล่วงพ้นไปได้^๘ เทวบุตรมารจีข้างศิริเมฆลึงสูงรื้อยห่าสิบโยชน์ นิรมิตแขนหนึ่งพันถืออาวุธนานาชนิด บริษัถมารแม้ที่เหลือตั้งแต่สองตนขึ้นไป จะเป็นเหมือนตนเดียวกันถืออาวุธอย่างเดียวกันหาไม่มี ต่างมีรูปร่างต่างๆ กัน พวกกันมาจู่โจมพระโพธิสัตว์

มารนั้น เมื่อไม่สามารถทำให้พระโพธิสัตว์หนีไปด้วยลม ฝน ห่าฝนหิน ห่าฝนเครื่องประหาร ห่าฝนถ่านเพลิง ห่าฝนถ้ำร้าง ห่าฝนทราย ห่าฝนเปือกตม และห่าฝนคือความมืดทั้ง ๙ ประการนี้ ด้วยประการอย่างนี้ได้จึงสั่งบริษัถของตนว่า ‘พนาย พวกท่านจะหยุดอยู่ทำไม จงจับพระสิทธิศตกุมารนี้ จงฆ่า จงให้หนีไป’^๙

ครั้งนั้น ธิดามาร คือ นางคันทนา นางอรดี และนางราคะ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับแล้ว กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ‘ข้าแต่พระสมณะ พวกหม่อมฉันจะขอปรนนิบัติพระยุคลบาทของพระองค์’ จึงเนรมิตเพศเป็นสาววัยรุ่มร่าม เนรมิตเป็นผู้หญิงที่ยังไม่เคย

^๖พ.ช.อ. (ไทย) ๕๕/๑๐๔.

^๗พ.อ.ป.อ. (ไทย) ๓๐/๑๓๐.

^๘พ.อ.ป.อ. (ไทย) ๓๐/๑๔๓.

^๙พ.อ.ป.อ. (ไทย) ๓๐/๑๔๔.

^{๑๐}พ.อ.ป.อ. (ไทย) ๓๐/๑๔๕.

ตลอดบุตรบ้าง เนรมิตเพศเป็นหญิงตลอดบุตรแล้วคราวเดียวบ้าง เนรมิตเพศเป็นหญิงตลอดบุตรแล้ว ๒ คราวบ้าง เนรมิตเพศเป็นหญิงกลางคนบ้าง เนรมิตเพศเป็นหญิงแก่บ้าง^๔

ถึงแม้บรรลุนุตรสัมมาสัมโพธิญาณเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว โดยเสด็จจาริกไปในราชธานีคามนิคม ชนบทต่างๆ เพื่อการประกาศหลักสัจธรรมคำสอนของพระองค์ที่ได้ทรงตรัสรู้เพื่อโปรดเวไนยสัตว์ให้ได้รับความหลุดพ้นจากกองทุกข์ เพื่อถึงความสุขอันไพบูลย์ มารก็ยังคงติดตามรบกวนพระพุทธองค์อยู่ตลอดเวลา

จวบจนวาระสุดท้ายปลายพระชนม์ชีพของพระองค์ มารก็ยังไม่วางความพยายามของตนได้เข้าไปกราบทูลอาราธนาให้พระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็เวลานี้ พรหมจรรย์ของพระผู้มีพระภาคบริบูรณ์ กว้างขวางแพร่หลาย รู้จักกันโดยมาก มั่นคง กระทั่งเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายประกาศได้ดีแล้ว ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคโปรดปรินิพพานในบัดนี้ ขอพระสุคตโปรดปรินิพพานเถิด เวลานี้เป็นเวลาปรินิพพานของพระผู้มีพระภาค

เมื่อมารทูลอาราธนาอย่างนี้ พระผู้มีพระภาคได้ตอบมารผู้มีบาปว่า “มารผู้มีบาป ท่านจงอย่ากังวลไปเลยอีกไม่นาน การปรินิพพานของตถาคตจะมีจากนี้ไปอีก ๓ เดือน ตถาคตจะปรินิพพาน”^๕

จะเห็นได้ว่า มารนั้นมีบทบาทเกี่ยวข้องกับพระพุทธองค์ ตั้งแต่เริ่มที่จะเสด็จออกบวช ตรัสรู้ เผยแผ่ธรรม จนกระทั่งถึงการปลงมาสู่สังขารเสด็จเข้าสู่ปรินิพพาน

ดังนั้น ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาเรื่องมารให้มีความกระจ่างชัด และถูกต้องตามหลักวิชาการ เพื่อความเข้าใจของบุคคลทั่วไปที่ยังมีความสงสัย จะได้เกิดความเข้าใจอย่างแจ่มชัดเกี่ยวกับมารนี้ได้อย่างถูกต้อง ตลอดจนวิธีการที่จะทำตนให้หลุดพ้นจากมารเหล่านั้น

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษามารในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาบทบาทของมารในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาการปฏิบัติเพื่อการหลุดพ้นจากมารในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

^๔ คุรุยละเอียดใน ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๖๑/๒๑๑-๒๑๓.

^๕ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๖๘/๑๑๖.

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “มาร” ในครั้งนี้ เพื่อให้ทราบถึงความหมายของมาร ลักษณะ ประเภทของมาร และบทบาทของมาร ตลอดทั้งแนวทางการประพฤติปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นจากมาร ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท โดยศึกษาจากแหล่งข้อมูลคือ พระไตรปิฎก อรรถกถาฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเสส หนังสือ ตำรา วิทยานิพนธ์ และอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๔.๑ เพื่อต้องการทราบความหมาย ลักษณะ ประเภทของมารในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทว่าคืออะไร

๑.๔.๒ เพื่อต้องการทราบบทบาทของมารที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า พุทธสาวกและพุทธบริษัทในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทว่าอย่างไร

๑.๔.๓ เพื่อต้องการทราบการปฏิบัติเพื่อการหลุดพ้นจากมารในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทว่ามีอะไรบ้าง

๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

มาร ในงานวิจัยนี้ หมายถึง สิ่งที่คอยติดตามรบกวนผูกมัดรัตรึง ครอบงำจิต ขัดขวาง ชักนำให้ทำชั่ว ล้างผลบุญทำลายให้ประสบความพินาศหายนะ บีบคั้น ตัณดรอนโอกาสหรือปรุงแต่งกรรมให้เป็นทุกข์ในสังสารวัฏ และทำให้หมดโอกาสทำความดีหรือบรรลุนิพพาน มีกิเลสมาร จันทรมาร อภิสังขารมาร เทวปุตตมาร มัจจุมาร

บุคคลาธิฐาน หมายถึง การกล่าวถึงมารโดยสภาพความมีตัวตน เช่น คน สัตว์ เทวดา เป็นต้น

ธรรมาธิฐาน หมายถึง การกล่าวถึงมารโดยสภาวะความเป็นนามธรรมมีโลก โกรธ หลง เป็นต้น

บทบาทของมาร ได้แก่ การกระทำตามบท โดยปริยาย หมายถึง การทำตามหน้าที่ที่กำหนดไว้^๑ คือเป็นอุปสรรคขัดขวางต่อการปฏิบัติธรรมหรือการบรรลุนิพพาน ครอบงำจิตให้ตกอยู่ในอำนาจของราคะ โทสะ โมหะ ปรุงแต่งกรรมให้เกิดชาติขรา ทำให้หลงเข้าใจผิดหรือทำให้เกิดความสะอึกสั่นหวาดกลัว และตัณดรอนโอกาสบุคคลไม่ให้ทำความดีหรือบรรลุนิพพาน

^๑ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๘), หน้า ๔๕๕.

คัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง พระไตรปิฎก อรรถกถาฎีกา อนุฎีกาและ
ปกรณ์วิเสสต่าง ๆ เป็นต้น^{๑๑}

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงพระนิพนธ์ไว้ใน
หนังสือ ธรรมวิจารณ์ ส่วนประมวลปฏิบัติ และส่วนสังสารวัฏ (หลักสูตรนักธรรม และธรรม
ศึกษาชั้นเอก)ว่า^{๑๒} “กิเลสสาม คือ เจตสิกอันเศร้าหมอง ชักให้ใคร่ ให้รัก ให้อยากได้ กล่าวคือ
ตัณหาความทะยานอยาก, ราคะ ความกำหนัด, อคติ ความซึ่งเกลียดเป็นอาทิ จัดว่าเป็นมาร” เพราะ
เป็นโทษล้างผลาญคุณความดีและทำให้เสียคน

๑.๖.๒ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้อธิบายไว้ในหนังสือ หัวใจธรรม
ศาสตร์ว่า^{๑๓} มาร คือ ผู้ที่ทำให้ตาย มีอยู่สองความหมายคือภาษาคนกับภาษาธรรม ถ้าภาษาคนก็ทำ
คนให้ตายโดยร่างกาย แต่ภาษาธรรมก็ทำคนให้ตายโดยจิตใจ ทั้งสองต่างกันอย่างไร ตายโดยจิตใจ
มันตายได้โดยที่ร่างกายยังไม่ต้องตาย, ตายโดยร่างกาย แต่จิตใจมันไม่ตาย คือมันไม่ได้เสียหาย
อย่างไร อย่างนี้ก็มีได้ ฉะนั้นตายโดยร่างกายมันก็ไม่ค่อยจะมีความหมายอะไร. มารผู้ทำให้ตายนั้น
ก็ผู้ทำความดีให้ตาย หรือว่าทำมนุษย์โดยทางจิตใจให้มันตาย มีการแบ่งมารนี้ออกเป็น ๕ ชนิด
(๑) กิเลสมาร กิเลสนั้นเป็นมาร (๒) ขันธมาร ขันธก็คือร่างกายนี้เป็นมาร เพราะมันไม่ค่อยจะได้
อย่างใจ มันเป็นอุปสรรค (๓) มัจจุมาร ความตายเป็นมาร ถ้าความตายมาถึงมันก็เลิกกัน ไม่ได้ทำ
ความดี (๔) เทวปุตตมาร พวกเทวบุตรเป็นมาร เทวดาเป็นมาร (๕) อภิสังขารมาร มารคือกรรมที่
ปรุงแต่ง หรือการปรุงแต่งที่มันเป็นไปเสียอีกทางหนึ่ง ไม่เป็นไปตามที่เราต้องการ

๑.๖.๓ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ได้แปลความหมายไว้ในหนังสือ
พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ว่า^{๑๔} มาร คือ ผู้ทำให้ตาย, ผู้ฆ่า หมายถึง ผู้ขัดขวางมิให้มี

^{๑๑}นางสาวจารวิ มั่นสินธร, “การศึกษาวิเคราะห์เรื่อง “ดอกบัว” ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”,
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๕.

^{๑๒}สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ธรรมวิจารณ์ ส่วนประมวลปฏิบัติและส่วน
สังสารวัฏ (หลักสูตรนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นเอก), พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราช
วิทยาลัย, ๒๕๐๐), หน้า ๖.

^{๑๓}พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), หัวใจธรรมศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๕),
หน้า ๕๕-๖๐.

^{๑๔}พระธรรมกิตติวงศ์, พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ “คำวัด”, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร :
สถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๑), หน้า ๗๘๐.

โอกาสทำความดีได้โดยสะดวก, ผู้กำจัดความดีที่มีอยู่ในตัวบุคคลออกไป มี ๕ ประเภท คือ (๑) ขันธมาร มารคือร่างกายเพราะหิวกระหาย เจ็บป่วยต้องดูแลรักษาตลอดเวลา (๒) กิเลสมาร มารคือกิเลส เพราะครอบงำ ทำให้เดือดร้อนวุ่นวายอยู่ตลอดเวลา (๓) อภิสังขารมาร มารคืออกุศลกรรม เพราะคอยให้ผลกำจัดขัดขวางทำให้ตกต่ำลงเรื่อยๆ (๔) มัจจุมาร มารคือความตาย เพราะกำจัดชีวิตให้หมดโอกาสทำความดีต่อไปเด็ดขาด (๕) เทวปุตตมารคือเทวบุตร หมายถึง เทวบุตรที่มุ่งทำลายล้าง คอยขัดขวางมิให้ทำความดี เช่น มารที่ผจญพระพุทธเจ้าวันตรัสรู้

๑.๖.๔ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ประยุตโต) ได้ให้ความหมายไว้ในหนังสือ พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรมว่า^๕ มาร “สิ่งที่มีอำนาจทำลายจากคุณความดี หรือจากผลที่หมายอันประเสริฐ, สิ่งที่มีอำนาจทำลายคุณความดี, ตัวการที่กำจัดหรือขัดขวางบุคคลมิให้บรรลุผลสำเร็จอันดีงาม”

๑.๖.๕ พระมหาสิริ กนฺตสิริ ได้อธิบายความหมายไว้ในหนังสือ คู่มือปฏิบัติธรรม (ฉบับพกพา) ว่า^๖ “มาร หมายถึง สิ่งที่มีอำนาจทำลายจากคุณความดี หรืออุปสรรคที่ขัดขวางไม่ให้บรรลุความดี มี ๕ ประเภทคือ (๑) กิเลสมาร หมายถึง กิเลสทั้ง ๓ ตระกูลใหญ่ๆ ได้แก่ ราคะ โทสะ โมหะ ล้วนทำใจให้เป็นบาป ความดีมีเมตตาเป็นต้นหายไปหมดสิ้น (๒) ขันธมาร ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณเป็นสภาพปรุงแต่ง ถูกปัจจัยต่าง ๆ บีบคั้นเบียดเบียน (๓) อภิสังขารมาร หมายถึง การปรุงแต่งกรรมให้เกิดเป็นชาติเป็นต้น (๔) เทวปุตตมาร คือ เทพบุตรผู้ชั่วร้าย (เทพสุร) คอยมุ่งร้ายขัดขวาง (๕) มัจจุมาร คือ ความตาย เพราะตัดโอกาสทำดี

๑.๖.๖ ว. วชิรเมธี ได้อธิบายความหมายของ “มาร” ว่า สิ่งที่มีอำนาจทำลายจากความดีงาม หรือปัจจัยที่คอยขัดขวางมิให้บุคคลประสบความสำเร็จก้าวหน้าคือ (๑) มารคือกิเลส ได้แก่ ความโลภ ความโกรธ ความหลงเป็นต้น ที่คอยชักจูงใจคนให้หลงผิด คิด พุค ทำแต่กรรมที่ชั่ว (๒) มารคือร่างกาย ได้แก่ ความเจ็บป่วย ความหิว ความกระหาย ความชราภาพ ความทรุดโทรมของอวัยวะน้อยใหญ่ กล่าวโดยย่อคือความทุกข์ที่เกิดขึ้นจากร่างกาย หรือมีร่างกายเป็นศูนย์กลางทั้งหมด (๓) มารคือเจตนา ที่ปรุงแต่งจิตใจให้กระทำการอันเป็นบุญหรือบาป จนเป็นเหตุให้ต้องเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏอย่างยาวนาน (๔) มารคือเทพบุตร โดยทั่วไปหมายถึงพญามารชื่อวสวัตดี ซึ่งเป็นเทพเจ้าแห่งสวรรค์ชั้นปรนิมมิตวสวัตดี พญามารตนนี้คอยทำหน้าที่ขัดขวางคน

^๕พระธรรมปิฎก (ป.อ. ประยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๒๐๔.

^๖พระมหาสิริ กนฺตสิริ, คู่มือปฏิบัติธรรม(ฉบับพกพา), (กรุงเทพมหานคร : เรวดีการพิมพ์, ๒๕๓๖), หน้า ๑๔.

ไม่ให้ทำคุณงามความดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนที่ตั้งใจจะทำความดี โดยการบำเพ็ญจิตภาวนาเพื่อ แสวงหาผลนิพพาน พญามารตนนี้ก็จะคอยขัดขวางทุกวิถีทางอย่างเป็นพิเศษ (๕) มารคือความ ตาย ความตายที่ท่านจัดเป็นมาร เพราะเป็นตัวตัดโอกาสทุกอย่างที่คนนั้น ๆ จะพึงได้รับหรือกำลัง เป็นอยู่ เมื่อความตายมาปรากฏ ฉากแห่งชีวิตก็ปิดลง คนหรือสัตว์จึงหมดโอกาสทำความดีด้วย ประการทั้งปวง^{๑๑}

๑.๖.๗ ส.มหาปัญญาธิกขุ ได้อธิบายมาร ๕ ไว้ดังนี้ “ธรรม(อารมณ์)ที่เป็นตัวขัดขวาง การปฏิบัติ นอกจากนิเวศน์แล้วจะพบอีก ๕ กลุ่ม ที่เป็นตัวขัดขวางความเจริญก้าวหน้า เป็นอารมณ์ ที่ละเอียดอีกชั้นหนึ่ง อารมณ์เหล่านี้ เรียก มาร ๕ ได้แก่ ขันธมาร มารคือขันธห้าได้แก่รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ บางคนมักเข้าใจว่า เป็นตัวเป็นตน เป็นที่ตั้งแห่งความสุข บำรุงรักษายิ่ง ๆ ขึ้นไป จนเป็นเหตุให้การปฏิบัติย่อหย่อน หยุดความเพียร รวมถึงความเจ็บป่วยด้วย กิเลสมาร หมายถึง ความเศร้าหมองในจิตหากปรุงแต่งมาก ๆ อกุศลธรรมครอบงำจิตนาน ๆ อารมณ์ปฏิบัติ ขาดความต่อเนื่อง ถึงกับต้องท้อแท้หยุดหรือเลิกราไปในที่สุด เทวปุตตมาร หมายถึง ความคิดดี ความหวังดีต่อญาติมิตรสังคม หรือมาในรูปแบบสมมติเทพหมายถึง เจ้าหน้าที่ผู้บริหารบ้านเมือง ทำให้เราออกจากความคึดนั้นไม่ได้ อภิสังขารมาร ความคิดปรุงแต่งอย่างยิ่ง ช่วงนี้จะเกิดปัญญา ความรู้ ความเข้าใจในธรรม ที่ไม่รู้ว่ามันหลังไหลมาจากไหน ทำให้หลงเข้าใจผิดคิดว่าตนเองได้ บรรลุธรรมขั้นใดขั้นหนึ่งแล้ว ซึ่งเป็นเหตุให้ไม่ก้าวหน้าในวิปัสสนาญาณต่อไป มัจจุมาร คือความ ตาย ทุกชีวิตล้วนต้องเผชิญกับความตายด้วยกันทั้งนั้น การทำวิปัสสนาคือการเรียนรู้ชีวิตทั้งระบบ ความตายจึงไม่มีผลต่อจิตและความรู้สึก สามารถเดินเข้าไปในความตาย เสมือนหนึ่งไม่มีอะไรเกิด หรือตาย ความกลัวไม่มีในจิต ดูตัวเองตายได้เหมือนนั่งดูผู้อื่นตาย^{๑๒}

๑.๖.๘ เขียรนนท์ ได้อธิบายเกี่ยวกับเรื่องมารไว้ว่า พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงประกาศ “พระสัทธรรม” อันนำสรรพสัตว์ข้ามฝ้า “ห้วงมหรณพแห่งทุกข์” สู่ปากฝั่ง “พระนิพพาน” นั้น ถือเป็น “บุคคลแรก” ที่ทรงตระหนักถึงภัยคุกคามของ “เหล่ามาร” ที่มีต่อมวล มนุษย์ และตรัสถึง “มาร” อันหมายถึง “อุปสรรค” ที่คอยขัดขวางความก้าวหน้า ในการอบรมเจริญ ปัญญา พัฒนาจิตวิญญาณเอาไว้หลากหลายแง่มุม ทั้งมารที่เป็น “บุคคล” และมารที่เป็น “สภาวะธรรม” มนุษย์ส่วนใหญ่แทบไม่ตระหนักเลยว่า มารคืออะไร น่ากลัวเพียงใด อะไรคือ

^{๑๑}ว.วชิรเมธี, ธรรมะน้ำเอก, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๐), หน้า ๑๒๔-๑๒๕.

^{๑๒}ส.มหาปัญญาธิกขุ, การรู้ธรรมแบบรู้แจ้ง, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไข่มุข, ๒๕๕๐), หน้า ๕๔-๕๖.

เส้นทางสู่ความเป็นมาร คนประเภทไหนบ้างที่มีโอกาสเกิดเป็นมาร ฯลฯ คำถามเหล่านี้ พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงให้คำตอบไว้ โดยในเบื้องต้นพระองค์จำแนก “มาร” ออกเป็น ๕ ประเภท อันได้แก่ (๑) เทวบุตรมาร (๒) จันทรมาร (๓) กิเลสมาร (๔) อภิสังขารมาร (๕) มัจจุมาร ในบรรดามารทั้ง ๕ ประเภทนี้ “เทวบุตรมาร” หมายเอามารในรูปของ “บุคคล” ที่มีตัวตนอยู่จริงในสังสารวัฏ ส่วนมารอีกสี่ประเภทที่เหลือหมายเอามารที่เป็น “สภาวะธรรม” ซึ่งเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของชีวิตมนุษย์^{๑๙}

๑.๖.๕ เพียร ปีนทอง เรียบเรียงไว้ในหนังสือ ประมวลความรู้นักรัชมโทและธรรมศึกษาโทว่า “คำว่ามาร ได้แก่ ภาพที่ทำลายล้างผลาญคุณงามความดีและทำให้เสียคน” ปัญจันฐ์จัดเป็นมาร เพราะบางทีความลำบากให้จนถึงฆ่าตัวตายก็มี กิเลสจัดเป็นมาร เพราะตกอยู่ในอำนาจแล้วมักผูกมัดไว้บ้าง ทำให้เสียคนบ้าง อภิสังขารคือ อกุศลกรรมเป็นมาร เพราะทำให้เป็นผู้ทรพลง มัจจุจัดเป็นมาร เพราะตัดชีวิตเสีย เทวบุตรผู้มั่งร้ายเป็นมาร เพราะเป็นบุคคลลาภฐานแห่งสภาวะอันทำลายล้าง^{๒๐}

จากการทบทวนเอกสารและรายงานที่เกี่ยวข้องพบว่า ไม่มีใครได้ทำการวิจัยเรื่องมาร บทบาทของมาร ตลอดจนการหลุดพ้นจากมารไว้อย่างเป็นระบบ ถูกต้องตามหลักวิชาการ และมีเนื้อหาครบสมบูรณ์ ฉะนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาวิจัยเรื่องนี้ ให้มีเนื้อหาครบถ้วนและสมบูรณ์ เพื่อประโยชน์แก่การศึกษาสืบไป

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร(Documentary Research) โดยมีวิธีการศึกษาดังนี้

๑.๗.๑ เอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) ได้แก่ พระไตรปิฎกทั้งภาษาบาลีและภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๕

๑.๗.๒ เอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) ได้แก่ วรรณคดี ฎีกา อนุฎีกา และปกรณ์วิเสศต่าง ๆ ตลอดจนหนังสือ ตำรา วิทยานิพนธ์ ฯลฯ อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

๑.๗.๓ จัดกระทำข้อมูลที่ศึกษาจากเอกสารชั้นปฐมภูมิและทุติยภูมิ

๑.๗.๔ วิเคราะห์ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

^{๑๙} เชื้อรันทน์, มารมีจริง ทำดีแค่ไหน หากผลอใจก็เป็นมาร, (นนทบุรี : พิมพ์ดีการพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า ๘-๙.

^{๒๐} เพียร ปีนทอง, ประมวลความรู้นักรัชมโทและธรรมศึกษาโท, (พระนคร : วัฒนาพานิช, ๒๕๓๕), หน้า ๔๒.

๑.๗.๕ เสนอผลการวิจัยโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๘.๑ ทำให้ทราบมารในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๘.๒ ทำให้ทราบบทบาทของมารในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๘.๓ ทำให้ทราบการปฏิบัติเพื่อการหลุดพ้นจากมารในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท